

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL TASAVVURLAR

GELENEĞİN İNKİŞAFINDAN GELECEĞİN İNŞASINA

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ilâhiyât 601

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Mâtürîdî Düşünce Sisteminin Dayandığı Temel Tasavvurlar
-Geleneğin İnkışafından Geleceğin İnşasma-*

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ISBN 978-625-7404-12-9

1. Baskı: Haziran 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 49599

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyatyayin@gmail.com

İMAM MÂTÜRÎDÎ VE TOPLUM

Hulusi ARSLAN

PROF. DR., İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

Giriş

İmam Mâtürîdî gerek takip ettiği yöntem gerekse ortaya koyduğu yorumlar itibarıyla asırlar öncesinden bugünün sorunlarına ışık tutacak görüşlere sahip öncü âlimlerden biridir. Kanaatimizce bunun önemli sebeplerinden biri yorumlarında mümkün olduğunca insanlığın müşterek zeminini oluşturan akla çokça referansta bulunmasıdır. Zira o, akla yüce yaratıcıyı tanıma, evrendeki hikmetleri kavrama, iyi ile kötüyü ayırt etme, toplumsal problem ve ihtilafları çözüme kavuşturma, bilgi ve haberin doğruluğunu test etme gibi işlevler yüklemiştir.¹ Bir düşünce ne kadar ortak insanlık zeminine dayanıyorsa o kadar evrensel bir düşünce olmaya adaydır. Bu sebeple İmam Mâtürî'nin din anlayışını daha yakından tanımak adına yapılan çalışmaların daha da çoğalmasında fayda vardır.

İmam Mâtürîdî'nin din yorumlarını sevimli ve makul kılan

¹ Hulusi Arslan, *Mâtürîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, 1. Bs. (Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013), 126-133.

hususlardan biri de içinde yaşadığı çağın şartlarını ve toplumsal realiteyi dikkate almasıdır. İşte müzakeresini yapmakta olduğumuz tebliğ tam da bu sorunu ele almaktadır. Tebliğine “İmam Mâtürîdî ve Toplum” adını koyan Sayın Ahmed Sa’d İbrahim Abdurrahman Osman, amacının bilginin ortaya çıkmasında tarihsel gerçekliğin nasıl bir rol üslendiğini araştırmak olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda o tarihi gerçekliğin, ortaya konan genel ve ayrıntılı görüşlerde özellikle de ayetlerin yorumunda nasıl tezahür ettiğini incelemeyi hedeflediğini belirtmektedir. Daha özeldir ise amacının Mâtürîdî’nin sosyal gerçeklikle nasıl etkileşime girdiği ve bu etkileşimin onun Kur’an yorumuna nasıl yansıdığını incelemek olduğunu söylemektedir.² Yazar konuyu sekiz başlık altında incelemektedir. Biz de bu sıralamaya uyarak onun tespitlerini ve kendi değerlendirmemizi sınımaya çalışacağız.

1. Hayatı Anlamak Kur’ân’ın Hidayetine Ulaşmanın Şartıdır

Tebliğci bu başlık altında nass bilgisiyle hayatın olgusal gerçeklerine ait bilgiyi birleştirmenin önemine dikkat çekmekte ve doğru olanı bulmak için olgusal gerçekliği anlamının şart olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda hayatın sosyal, siyasi ve ekonomik gerçeklerini bilmeden Kur’ân’ın anlaşılacağına belirtmektedir ki bu düşüncelere katılmamak mümkün değildir. Zira Kur’an nihayetinde insana hitap etmektedir. İnsan ise sosyal bir varlıktır. Bu sebeple toplumsal hadiseleri iyi anlamak Kur’an’ı doğru anlamının şartlarından biridir. Kur’an millet, ümmet, kavim gibi kavramları kullanarak toplumsal hadiseler ve toplumsal davranış biçimlerine değinmiştir.

² Ahmed Sa’d İbrahim Abdurrahman Osman, “İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema”, t.y., 2.

2. Hayatı Anlayan Bir Âlim (fakîhu'l-hayât) Olarak İmam Mâtürîdî

İmam Mâtürîdî'nin, tefsirinde şer'î ilimlerin dışında pek çok ilimden yararlandığını ifade eden yazar, bunların başında Arap İslam tarihi olduğunu belirtir. Örneğin zâlim de olsa, nesep veya kabile yoluyla kendilerine yakın olan kişilere yardım etmenin Arap milletinin âdetlerinden olduğunu belirtmesi³ toplumsal vakıayı ayetleri tefsir ederken dikkate aldığını göstermektedir. Bunun dışında Mâtürîdî'nin tefsirinde felsefi görüşleri, Tevrat ve İncil'i, gıda ilmini, yer ve yıldızlarla ilgili ilimlerin verilerini kullandığını ifade etmektedir.⁴

3. Kendi Toplumunun Çocuğu Olarak İmam Mâtürîdî

Mâtürîdî'nin Semerkant'lı olması itibarıyla onun bu bölgenin yaşam tarzı, gelenekleri ve zevklerine sahip olduğunu belirten tebliğci özellikle Mâtürîdî'nin yaşadığı Sâ mânîler döneminde Semarkant'ın bağları, bahçeleri, ekin ve tarlaları, bina ve saraylarıyla çok güzel bir şehir olduğunu ve bunun Mâtürîdî'nin anlayışı üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Mâtürîdî'nin zevklerinin şehirlilerin zevki olduğunu ifade eden yazar, bunun Fâtır Sûresi 33. ayetinin tefsirinde fark edilebildiğini belirtmektedir. Ayet-i Kerîme'de şöyle denilmektedir: “Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir.” Mâtürîdî'ye göre erkekler bu dünyada aslında bu türlü zinet eşyasıyla süslenmeye ve ipek giysiler giymeye özenmezler. Ama Allah Arapların bunlara özentileri olduğunu bildiği için onlara özentileri üzerinden vaatte bulunmuştur.⁵

³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân Tercümesi*, trc. Çev: Bekir Topaloğlu ve Diğr (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 15:8.

⁴ Osman, “İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema”, 2.

⁵ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân Tercümesi*, 12:55.

Tebliğciye göre bu örnek, Mâtürîdî'nin toplumsal gerçeği dikkate alarak Kur'an'ı yorumladığını gösterir.

Tebliğci çeşitli milletlerin İslam'a dahil olmasından sonra, aralarında rekabet ve çekişmenin meydana geldiğini, başta Araplar olmak üzere her milletin diğer milletleri küçümsediğini söyler.⁶ Yazar bu toplumsal durumun da yine Mâtürîdî'nin tefsirine yansıdığını belirtir. Zira Mâtürîdî, bilhassa Arapların üstünlük iddialarına karşı çıkmakta ve nitelik açısından Ace-min Araba eşit olduğunu ileri sürmektedir.⁷ Yazar buradan hareketle Mâtürîdî'nin Fars kökenli olduğunu iddia etmektedir.

Bu bağlamda tebliğci Mâtürîdî'nin soy sop üstünlüğüne dayanan övünmenin İslam tarafından yasaklandığına ve bütün insanların ortak kökene sahip olduğuna, üstünlüğün ancak takvada olduğuna özellikle dikkat çektiğini ifade eder. Araplar, nesep ilmine çok önem verdikleri halde Mâtürîdî bunu karanlığı taşlamak olarak nitelendirir. Bu da yine o dönemin toplumsal gerçekliğinin onun tefsirine yansıdığını göstermektedir.⁸

Tebliğcinin, İmam Mâtürîdî'nin Acem'in Arap'a eşit olduğunu söylemesi ve tefsirinde bazı Farsça kelimelere yer vermesinden hareketle onun Fars asıllı olduğunu iddia etmesi kanaatimizce doğru bir çıkarım değildir. Zira her şeyden önce Mâtürîdî'nin yaşadığı Semerkant, kadîm bir Türk şehridir. Ayrıca Türkler onun çizgisinden giderek Hanefî-Mâtürîdî geleneği takip etmişlerdir. Arapça olarak kaleme aldığı eserleri-

⁶ Osman, "İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema", 7.

⁷ Mâtürîdî'nin aktarımına göre "Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir" mealindeki âyet (Muhammed Resûlullah'a [s.a.] sorulmuş, o da elini Selman'ın dizine vurarak şöyle demişti: "Hayatım elinde olan Allah adına yemin ederim ki, eğer din Süreyya yıldızına asılmış olsaydı bile, Fars ülkesinden birtakım insanlar gidip onu alırlardı" Bkz. el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 13:453.

⁸ Ahmed Saad Ibrahim Abdel- Rahman Othman, İmam el-Mâtürîdî ve'l-Müctema, s.8

nin fasih bir Arapça ile yazılmaması, hatta gramer yapısı itibarıyla cümlelerinin Türk diline uygun bir yapıya sahip olması onun Türk olduğunun işaretleridir.⁹ Ebu Hafs Ömer Ömer en-Neseffî'nin *Kitâbu'l-Kant fi Tarîhi Semerkand* adlı eserinin Tahran baskısının Mim maddesinde İmam Mâtürîdî yer almazken, Barthold'un bulup yayınladığı nüshada yer almakta ve orda İmam Mâtürîdî'nin Hızır'ın yardımıyla Şiîlerle tartıştığı ve onlara galip geldiği ifade edilmektedir.¹⁰ Bu da onun Fars asıllı olmadığına işarettir. Ayrıca onun hakkında bazı rivayetler (Prof. Dr. Sönmez Kutlu'dan nakille) kendisinin Türkler'in geleneksel giysisi Çapan ve gemiye benzetilen bir kalpak giydiğine işaret etmektedir. Bütün bunlar İmam Mâtürîdî'nin Türk asıllı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Tefsirinde az da olsa Farsça kelimelere yer vermiş olması onun Fars asıllı olmasını gerektirmez. Onun eserlerinde "hestiyye" gibi Farsça'dan türetilmiş kelimeler bulunması ve kaynaklarda günlük hayatında Farsça'yı kullandığını gösteren bazı rivayetlerin yer alması Fars asıllı olmasından değil Türkler'in hâkim bulunduğu Mâverâünnehir'in köy ve kasabalarında Türkçe'nin, şehirler ve ilim çevrelerinde ise Farsça'nın yaygınlığıyla ilişkili olmalıdır.¹¹ Bugün bizim dilimiz olan Türkçe'de Farsça, Arapça hatta İngilizce ve Fransızca kelimelerin çokça bulunduğu bilinmektedir. Asırlar sonra yazılarımıza bakan birinin Arap, Fars, İngiliz veya Fransız olduğumuza hükmetmesi ne kadar hatalı ise, o günün şartlarında Farsça dilinin yazıda hâkimiyeti sebebiyle Mâtürîdî'nin bazı

⁹ Bekir Topaloğlu, "Ebû Mansû el-Mâtürîdî", *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, 2. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), XIX; Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 3. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 51; Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâtürîdî", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 1. Baskı (Ankara: Kitâbiyât, 2003), 18.

¹⁰ Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 71-72.

¹¹ Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28: 146.

Farsça kelimeler kullanmasından hareketle Fars asıllı olduğunun ileri sürülmesi hatalı bir yaklaşımdır.

4. İmam Mâtürîdî ve Toplumun Dili

Bu bölümde tebliğci İslâm dininin Arap Yarımadasının çevresine yayılmasıyla birlikte Farsça'nın dışındaki diğer dillerin yavaş yavaş kaybolduğunu, Arapça'nın ise hicretin ilk üç yüz yılı boyunca tüm İslam dünyasında neredeyse tek edebi dil olduğunu, ancak dördüncü yüzyılın başından itibaren Farsça'nın İslam dünyasının doğu kesiminde yavaş yavaş bir edebiyat dili haline geldiğini tespit eder. Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde hüküm süren Samanîlerin Farsça'nın gelişmesine önemli katkılar sunduğunu ve bu dönemde Ömer Hayyâm ve İbn Sinâ gibi şahsiyetlerin Farsça şiirler yazdıklarını belirtir. Buradan hareketle tebliğci Mâtürîdî'nin içinde yaşadığı toplumun dili olan Farsça'yı tefsirine yansıttığını ifade etmeye çalışmıştır ki bu ifadelerde yine Mâtürîdî'nin aslen Fârisi olduğu iması yapılmaktadır. Bu yaklaşımın taraflı olduğu ve isabetli bir tespit olmadığına ilişkin değerlendirmemizi yukarıda sunmuştuk.

5. İmam Mâtürîdî ve Toplumsal Tabakalar: Yöneticiler

Mâtürîdî'nin pozisyonunu kamu ile sivil kesim arasında orta bir yer olarak değerlendiren tebliğci, yöneticiler Allah'ın koyduğu sınırları aştıklarında onun sert bir tutum sergilediğini belirtir. Buna örnek olarak "*Zalimlerin yanında olmayın*"¹² ayetini tefsir ederken şöyle dediğini nakleder: "Ayet her ne kadar müşrikler hakkında ise de, hem müşriklere hem de diğer zalim olan insanlara işaret etmektedir. Bu durumda zalimlere itaat ederek ve onları severek destekleyen herkesin bu ayette tehdit edilen zümreden olmasından korkulur."¹³

¹² Hûd, 11/113

¹³ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân Tercümesi*, 7:274.

Bu bağlamda tebliğci Mâtürîdî'nin Emevîlere karşı daha sert ve katı ifadeler kullanırken Abbasilere karşı daha ılımlı bir tutum sergilediğini tespit eder. Bunun yanında Mâtürîdî'nin zulüm ve haksızlık yapan idarecilere karşı âlimlerin onlara doğruları hatırlatma görevi olduğunu aksi halde meclislerinde bulunmamaları gerektiği yönündeki görüşlerine değinir. Tebliğci bu tavrın aslında Hanefi ulemanın geleneğine uygun bir tavır olduğunu söyler.¹⁴ Sonuç olarak tebliğcinin tespitine göre Mâtürîdî devlet kapısında bir görevli olarak çalışmamış, devlet adamlarına karşı mesafeli olmuş ve haksızlıklara tavır alınması gerektiği görüşünü savunmuştur.¹⁵

6. İmam Mâtürîdî ve Toplumsal Gruplar: Sûfiler

Mâtürîdî'nin döneminde tasavvuf ilminin yayılmaya başladığını ve bazı ünlü sûfilerin o bölgeden çıktığını belirten müellif, “nebi ve evliya kulların bulunmadığı hiçbir devir yoktur” şeklindeki sözlerinden ve hakkında keramet ehli olduğu ve zahit olduğu yönündeki rivayetlerden yola çıkarak Mâtürîdî'nin tasavvufa karşı olumsuz bir tavır sergilemediğini ileri sürmektedir. Nitekim tefsirinde dünyanın âhiret için yaratıldığını ve dünya sevgisinin bütün hataların başı olduğunu söylemesinin onun zahit kişiliğine işaret ettiğini iddia etmiştir. Oysa Mâtürîdî bazı Sûfilerin yaptığı gibi yiyecekleri kendilerine yasaklamalarını doğru bulmamış, fıtratın gereği olarak dünyaya meyleden kimsenin kınanamayacağını, fakat kınanması gereken davranışın dünyayı ahirete tercih ederek asıl gayenin unutulması olduğunu söylemiştir. Bunun yanında o, ilhamı ve rüyayı bir bilgi kaynağı olarak kabul etmemiştir. Netice olarak Mâtürîdî'nin tasavvufun kurumsal esaslarını kabul etmemekle birlikte, dün-

¹⁴ Osman, “İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema”, 12.

¹⁵ Osman, “İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema”, 13-14.

yaya önem vermeyen zahit bir kişiliğe sahip olduğu ve bu durumun onun tefsirine yansıdığı belirtilmektedir.¹⁶

7. İmam Mâtürîdî ve İslâm'a Nispet Edilen Mezhepler

Yazar bu bölümde Mâtürîdî'nin yaşadığı bölgede birçok mezhep olduğunu, bu mezhep çeşitliliğinin bir taraftan çekişmelere yol açsa da öbür taraftan ilmi seviyenin yükselmesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Tebliğci Mâtürîdî'nin bu toplumsal gerçekliğe duyarsız kalmadığını, Ehl-i sünnet dışında kalan Mutezile, Havâriç, Cebriyye, Müşebbihe, Mücessime, Bâtınyye ve Şii İmamiyye'ye tenkitler yönelttiğini ifade etmekte ve bu durumun onun tefsirine yansıdığını tespit etmektedir.¹⁷

8. İmam Mâtürîdî ve İslâm Dışı Dinler ve İnançlar

Bu bölümde tebliğci Mâtürîdî'nin İslam dışı din ve inançlarla nasıl bir etkileşime girdiğini incelemiştir. Bölgede İslam'dan önce putperestliğin, düalizmin, Yahudi ve Hristiyanlığın ayrıca Hind dinleri ve bazı felsefi görüşlerin bulunduğunu ve Müslümanların siyasi otoritesine girmiş olsalar da bu bölge halklarının hicri 4. asra kadar eski inançlarının etkisinden kurtulamadığını belirtmektedir. Mâtürîdî'nin bütün bu grupları İslam'a davet etmek için gayret ettiğini ve onlarla delil ve burhana dayalı ilmi bir mücadeleye giriştiğini ifade etmektedir. Mâtürîdî'nin toplumsal hastalıkları tedavi edici ilaçları bulmak için çalıştığını belirten tebliğci bu bağlamda sayılan gruplara karşı Mâtürîdî'nin tutumunu ve tefsirine yansımalarını açıklamış, onlara karşı ürettiği akli ve nakli argümanları incelemiştir.¹⁸

9. İmam Mâtürîdî'de Medenî ve Bedevî Toplum Ayırımı

¹⁶ Osman, "İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema", 14-16.

¹⁷ Osman, "İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema", 16-21.

¹⁸ Osman, "İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema", 21-25.

Toplum veya sosyal yapılar, aslında modern bir ilim olan Sosyolojinin konusudur. Zira Sosyoloji, toplumu ve toplumsal olayları inceler.¹⁹ Sosyolojik açıdan bakıldığında sosyal bir yapının incelenmesi çok farklı yöntemler kullanılarak yapılabilir. Bazı görüşlerine katılmasak da Sayın Ahmed Sa'd İbrahim Abdurrahman Osman'ın İmam Mâtürîdî'de toplumsal gerçeklik hakkındaki tebliğinin oldukça anlamlı sonuçlar ortaya koyduğunu ifade etmemiz gerekir. Biz de bu tebliğ Maturîdî'nin medenî ve bedevî toplum ayırımına değinerek katkıda bulunmak istiyoruz.

İmam Mâtürîdî şehirde yaşayan insanlarla çölde yaşayan insanların ilim, kültür ve ruh hallerini tahlil ederek adeta bugününün tabiri ile sosyal psikoloji yapmış ve bu iki toplumu çeşitli açılardan analiz etmiştir. «Bedeviler inkârcılık ve ikiyüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın resulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.» (Tevbe, 97) âyetini yorumlarken, Mâtürîdî bu iki topluluk arasında çeşitli mukayeseler yapmaktadır. Ona göre burada bahsedilen Bedeviler'den maksat tek bir bedevi topluluk olabileceği gibi tüm bedeviler de olabilir. Ona göre, bedevilerin inkârcı ve münafıkları, şehir halkının inkârcı ve münafıklarından daha ileridedirler. Bu durumun iki sebebi vardır. Birinci olarak, şehir ahalisi, ayetleri ve delilleri işitiyor, merhamet, şefkat ve muhabbet sahibi insanlarla karışıp vakit geçiriyorlardı. Bedevi ve çöl insanları ise ayetleri ve delilleri işitmiyor, merhamet ve şefkat sahibi insanlarla vakit geçirmiyorlardı. Dolayısıyla bunlar daha katı kalpli ve daha dar görüşlüydüler. Şehir ahalisi ise daha yumuşak kalpliydiler ve daha geniş bakış açısına sahiptiler. Dolayısıyla bunlar olumlu cevap vermekte daha hızlı hareket etmişlerdir. İkincisi olarak, bedeviler

¹⁹ Mehmet Taplamacıoğlu, *Genel Sosyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969), 9.

viler şehir halkından daha cahildir. Resulullah'tan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Hiçbir bedevi size imam olmasın. Bazı rivayetlerde “Hiçbir bedevi bir muhacire imam olmasın.”²⁰ Yine bazı rivayetlerde “Çölde yaşayan sert tabiatlı olur”²¹ ifadeleri geçmektedir. Mâtürîdî'ye bunun sebebi onların, adap öğrenmek üzere şehirlere gitmemeleridir. Böyle oldukları için daha cahil kalmışlardır. İman, tasdik etmektir. Tasdik ancak bildikten sonra olur. Çünkü bilmeyen kimse tasdik etmez. Dolayısıyla bedeviler, cehalette ileri oldukları için inkârcılık ve yalanlama hususunda da başkalarından daha ileride olmuşlardır.²²

Öte yandan Mâtürîdî peygamberlerin şehirliler arasından seçilip gönderilmesinin hikmetlerini açıklarken yine Medeni ve Bedevî toplumun özelliklerine değinmektedir. Ona göre Cenab-ı Hak bütün nebileri ve resulleri şehir halkından seçip göndermiştir, çöl ve sahra halkından göndermemiştir. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi, şehir halkı çeşitli halk tabakalarının karışımından ve farklı nitelikteki insanların bir araya gelmesinden oluşur. Onlar farklı nitelikteki insanlara yaklaşım konusunda tecrübelidirler, çöl ve sahra halkından daha akıllı, daha yumuşak huylu ve daha basiretlidirler. Çünkü çölde yaşayanlar daha çok hayvanlarla vakit geçirir ve onlarla uyumlu bir hayat sürerler. Bundan dolayı peygamberler çöl ahalisinden değil, ancak şehir halkından seçilip gönderilmişlerdir.

İkincisi, peygamberlikten maksat, onun uzak bölge ve çevrelerde yaşayan insanlar tarafından duyulup bilinmesidir. Şehirler ticaret ve çeşitli ihtiyaçlar için insanların daha çok gelip gittikleri yerlerdir. Bu vesile ile peygamberin varlığı o bölgelerde daha kolay duyulur. Çöl ve sahralara gelince, insanlar nadi-

²⁰ İbn Mace, “İkametü's-salat, 78

²¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 440; IV, 297. Ebu Davud, Dahaya, 24-25; Tirmizi, Fiten, 65

²² el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 6:466-468.

ren oraya uğrarlar, ihtiyaçlarını orada karşılamazlar, dolayısıyla peygamberlik ve onun getirdiği din orada yayılma imkânı bulamaz.²³

İmam Mâtürîdî'nin bu izahlarından anlaşıldığı kadarıyla peygamberler şehirliler içerisinde seçilip gönderildiği gibi dinler de daha çok şehirlerde yayılmışlardır. Belki buna bağlı olarak medeniyetler de şehirlerde doğup gelişmişlerdir. Bir kelamcı olarak Mâtürîdî'nin bu yorumları sosyoloji ilmi açısından önemli ve orijinal tespitler olarak kaydedilebilir.

Sonuç

Tebliğcinin tespitlerini de dikkate alarak diyebiliriz ki Mâtürîdî'nin genel görüşlerini yönlendiren asıl kaynaklar vahiy, selim akıl ve sağlam duygulardır. Ancak çeşitli konularda toplumsal gerçekliğin onun görüşleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda tebliğci “fıkhu'l-hayât” tabirini üretmiş ve Mâtürîdî'yi “fakîhu'l-hayât” olarak nitelemiştir. Bu tabirler Kur'ân'ı anlamak için toplumsal hayatı anlamak gerektiğini ve İmam Mâtürîdî'nin bunu en iyi bir şekilde anlayan âlimlerden biri olduğunu ifade etmektedir. Zira o, felsefi görüşlerden tutun da gıda ve yer ilimlerine, toplumsal katmanların inanç ve kültürlerine kadar pek çok olgusal gerçekliği tefsirinde değerlendirmiştir. Bu anlamda Mâtürîdî'nin, medeni bir toplumun çocuğu olduğu ve bunun tefsirine yansıdığı söylenebilir. Aynı şekilde Arapça'nın yanı sıra Farsça'yı da iyi derecede bilmesi kendi döneminin dilsel gerçekliğini dikkate aldığını göstermektedir. Yine onun kendi döneminde etkin olan toplumsal guruplara duyarsız kalmadığı, bunlardan kendince doğru bulduklarını onayladığı fakat kendi itikadi çerçevesinin dışına çıkan gurupları eleştirdiği görülmektedir. İmam Mâtürîdî din ile toplum arasında doğrudan ilişki kurmuştur. Onun anlayışın-

²³ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân Tercümesi*, 7:404-405.

da dinin anlaşılması ve yayılmasında medeni toplum olmanın önemi büyüktür. Ayrıca toplumsal mutluluğun sağlanabilmesi için peygamberlere ve getirdikleri mesajlara ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Ak, Ahmet. *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. 3. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Arslan, Hulusi. *Mâtürîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*. 1. Bs. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâtürîdî". *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. 1. Baskı. 17-55. Ankara: Kitâbiyât, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. Trc. Çev: Bekir Topaloğlu ve Diğr. I-XVII Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Osman, Ahmed Sa'd İbrahim Abdurrahman. "İmam el-Mâtürîdî ve'l-müctema". t.y.
- Özen, Şükrü. "Mâtürîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 146-151. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. *Genel Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969.
- Topaloğlu, Bekir. "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî". *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*. 2. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.